

4.5 Fungování trhu peněz

Peněžní trh můžeme vymezit jako systém vztahů, nástrojů a institucí zajišťujících pohyb různých forem peněz (krátkodobých) mezi tržními subjekty navzájem. Z tržních subjektů dominantní úlohu na tomto trhu hrají zejména komerční banky a centrální banka. Z dalších subjektů je možné uvést pojišťovny a zajišťovny, fondy peněžního trhu, státní spořitelny, směnárny, úvěrová a spořitelní družstva a další. Peněžní trh funguje jako kterýkoliv jiný trh (i když vykazuje jisté specifické zvláštnosti, které budou popsány později). Fungování tohoto trhu je ovlivněno poptávkou po penězích, jejich nabídkou a přirozeně i cenou (úrokem).

4.5.1 Poptávka po penězích

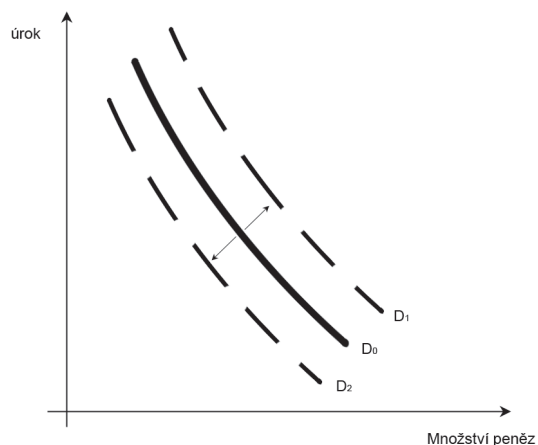
Z funkcí peněz vyplývají také motivy poptávky po penězích:

- Transakční poptávka: Domácnosti potřebují nakupovat potraviny, platit nájem, elektřinu, plyn atd. Firmy potřebují peníze k platbám za suroviny, materiál, na mzdy atd. Tyto potřeby vytvářejí transakční poptávku po penězích. Poptávka je závislá na výši důchodu tržních subjektů a úrovni cenové hladiny na trzích zboží a služeb.
- Majetková poptávka: Cílem majetkové poptávky po penězích je získat peněžní prostředky na nákup aktiv, která přinesou v budoucnu další peněžní důchody (např. cenné papíry, vkladové účty, investice do nemovitostí atd.).

4.5.2 Vliv úrokových sazeb na poptávku po penězích

Poptávka po penězích (transakční i majetková) je citlivá na výši úrokových sazeb. Z držby peněz vyplývají jisté „náklady“. Výše těchto nákladů je rovna ztrátám úroků, které by vlastník peněz mohl získat, kdyby tyto peníze uložil na úročené vklady nebo do cenných papírů, přinášejících úrok (obligace). V odborné terminologii se hovoří o nákladech obětované příležitosti (angl. opportunity cost). Z těchto úvah je zřejmé, že v případě vyšší úrokové sazby je držba peněz v domácnostech i u firem nevýhodná. Naopak v případě nízkých úrokových sazeb je nevýhodné peníze ukládat na úročené vklady či účty.

Závislost mezi poptávkou po penězích a výší úrokové míry lze vyjádřit graficky (poptávka po penězích je citlivá na změnu úrokové míry).

Obrázek 10: Křivka poptávky po penězích

Zdroj: Blažek, J. *Základy ekonomie*. 2. opr. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 120. ISBN 80-210-2801-7.

Důležité závěry:

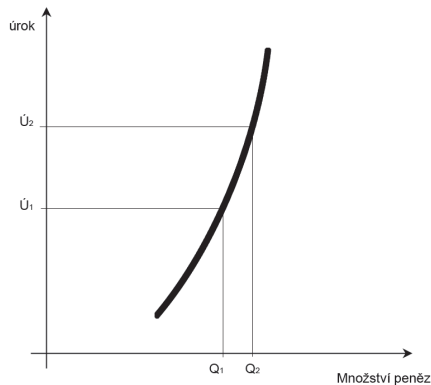
- Umístění linie grafu závisí na velikosti produkce, úrovni cenové hladiny atd. Při růstu produkce či cenové hladiny roste i poptávka po penězích (linie křivky se posune doprava), při poklesu produkce či cenové hladiny poptávka klesá (linie křivky se posune doleva).
- S růstem úrokové míry poptávané množství klesá a naopak.

4.5.3 Nabídka peněz

Nabídka peněz je tvořena jednak hotovostními penězi, jednak bankovními depozity s různou mírou likvidity. V podmínkách existence oběhu papírových peněz a depozitních peněz je významnou měrou nabídka peněz z velké míry ovlivněna úvěrovou činností obchodních bank. Z těchto důvodů je nabídka peněz velmi těsně svázána s vývojem úrokové míry.

Tyto souvislosti lze vyjádřit grafem:

Obrázek 11: Křivka nabídky peněz



Zdroj: Blažek, J. *Základy ekonomie*. 2. opr. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 121 ISBN 80-210-2801-7.

Důležité závěry:

- Umístění linie grafu závisí na určitém typu monetární politiky centrální banky. Monetární politika ovlivňuje vývoj nabídky peněz a tím i posun křivky doleva či doprava (podrobnější výklad o monetární politice je v další části publikace).
- Sklon křivky je poměrně strmý (to znamená, že nabídka je nepružná). Je to způsobeno tím, že reakce nabídky peněz na změny úrokových sazeb (cen peněz) je poměrně malá, což potvrzují empirické výzkumy peněžního trhu.

4.5.4 Bankovní soustava a nabídka peněz

Fungování trhu peněz si bez bankovní soustavy nelze představit. Významná je především úloha bank při utváření peněžní nabídky. Rozebereme proto podrobněji úlohu bankovní soustavy.

V každé vyspělé tržní ekonomice existuje rozvinutá soustava bankovních institucí. Obvykle ji tvoří centrální (emisní) banka, komerční (obchodní) banky, finanční instituce.

Centrální banka je instituce, kterou zpravidla zřizuje stát. Přesto, že je stát zřizovatelem této banky, míra závislosti na vládní politice je velmi různá. V některých zemích se činnost centrální banky zaměřuje na realizaci měnové a monetární

politiky vlády (tak tomu bylo např. ve Velké Británii a Francii). V jiných zemích je centrální banka na činnosti vlády nezávislá a realizuje vlastní monetární politiku (např. ČNB). K nejdůležitějším úkolům centrální banky patří:

- emitovat bankovky (odtud též název emisní banka),
- kontrolovat a udržovat stav oběživa v peněžním oběhu,
- poskytovat úvěry obchodním bankám (a tím udržovat stabilitu bankovní soustavy),
- prostřednictvím různých zásahů tzv. monetární politiky ovlivňovat činnost obchodních bank s cílem regulovat nabídku peněz,
- provádět finanční operace vlády atd.

V České republice funkci centrální banky plní Česká národní banka (dále ČNB). Její postavení, struktura, funkce, organizační členění, úloha atd. je přesně definována v zákoně č. 6/1993 Sb., o České národní bance, ve znění pozdějších předpisů.⁵⁸

Komerční (obchodní) banky jako součást bankovní soustavy mají za úkol poskytovat zejména:

- pasivní bankovní operace (přijímání vkladů, vypisování obligačních úvěrů),
- aktivní bankovní operace (poskytování úvěrů),
- komisionářské operace (zprostředkování služeb pro klienty, jako např. převody depozitních peněz, emise akcií, vedení účtů, poskytování záruk, otevírání akreditivů atd.).

Součástí komerční bankovní soustavy jsou investiční banky, hypoteční banky, záruční banky a další. Obchodní banky pracují na stejném principu jako kterákoliv jiná firma, základním kritériem jejich hospodaření je ziskový motiv.

Vzhledem k mimořádně důležité roli bankovní soustavy v národním hospodářství a vysoké citlivosti eventuálních poruch bankovního systému na destabilizaci hospodářského systému je proto angažovanost státu při řízení a kontrole bankovní soustavy (především prostřednictvím centrální banky) velice důležitá. Regulace činnosti obchodních bank prostřednictvím centrální banky je zaměřena zejména na:

- zabezpečení stability bankovní soustavy, tj. zajištění likvidity, zabezpečení jistoty všem vkladatelům, event. zabránění masovému výběru vkladů a tím bankovním bankrotům (tzv. run na banky) atd.,
- ovlivňování vývoje množství peněz prostřednictvím úvěrové činnosti obchodních bank.

⁵⁸ Pro čtenáře, který se chce o ČNB dozvědět více, jsou dále určeny publikace uvedené v závěru kapitoly.

Mezi hlavní opatření, jak zabezpečit stabilitu bankovní soustavy patří:

- stanovování podmínek pro založení banky (např. minimum základního kapitálu atd.),
- stanovování pravidel bezpečného hospodaření bank,
- dohled a kontrola hospodaření bank a eventuelně stanovení sankcí za vzniklé nedostatky,
- povinné pojištění depozit (vytváří záruku, že v případě bankrotu banky vkladatelé nepřijdou o své úspory),
- povinnost obchodních bank udržovat tzv. minimální peněžní rezervy v likvidním stavu a mnohé další.

Ovlivňování výše bankovních rezerv je významným nástrojem regulace nabídky peněz. Tyto monetární operace jsou podrobněji rozepsány v další části publikace.

Finanční instituce: V podmínkách rozvinutého finančního trhu existuje velké množství finančních institucí s odlišným posláním. Jde např. o různé typy pojišťoven, penzijních fondů, investičních a kapitálových společností, společností provádějících finanční leasing, franchising, faktoring atd.

4.5.5 Proces tvorby bankovních peněz

Všechny vklady s různou lhůtou výběru (nejdůležitější jsou tzv. depozita na požádání) tvoří bankovní depozita. Banka využívá skutečnosti, že všichni majitelé depozit si nevyberou své peníze najednou. Tohoto časového nesouladu mezi vklady a výběry banka využívá a podstatnou část těchto depozit opět ve formě úvěrů půjčuje. Aby nebyla narušena likvidita banky (schopnost uspokojit požadavky vkladatelů), má banka povinnost část depozit uložit jako rezervu u centrální banky. Stanovení povinné míry minimálních bankovních rezerv je poměrně komplikovanou záležitostí (s ohledem na vývoj ekonomiky, druhy účtů, situaci na peněžním trhu atd.). Míra rezerv ovlivňuje proces tzv. multiplikace bankovních depozit (generování bankovních depozit).

Uvedeme jednoduchý příklad procesu multiplikace bankovních depozit:

Banka získá vklad 1000, Kč (výše depozit je 1000), povinná míra bankovních rezerv je 10 %. Peníze, které banka věnovala na půjčky (900), si půjčí např. firma, která za ně koupí suroviny. Tyto tržby uloží obchodníci do jiné banky. Banka s těmito penězi naloží stejně